

УДК 343.985

Владислав Негребецький,*канд. юрид. наук,**доцент кафедри криміналістики**Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК СПОСІБ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ

Стаття присвячена проблемам систематизації інформації під час перевірки показань на місці, пошуку шляхів підвищення ефективності процедури та фіксації результатів цієї слідчої дії.

Ключові слова: слідча дія, перевірка показань на місці, моделювання, систематизація, фіксація, фотозйомка, відеозапис, план, схема.

У сучасній криміналістичній теорії моделювання метод пізнання розглядається як потужний інструмент, що дозволяє оптимізувати й удосконалити діяльність слідчого під час розслідування злочинів. Дослідженню різних аспектів застосування моделювання в слідчій та експертній практиці присвячені роботи І. Алабужева, О. Аубакірова, А. Баянова, Т. Волчецької, Г. Густова, В. Колдіна, О. Логвиненко, І. Лузгіна, М. Польового, О. Ратінова, М. Хлинцова та інших відомих учених. Разом із тим залишаються недостатньо дослідженими практичні аспекти використання методу моделювання під час проведення окремих слідчих дій. У цьому плані заслуговує на увагу така слідча дія, як перевірка показань на місці.

Метою цієї статті є вдосконалення процедури дослідження та фіксації інформації під час перевірки показань, розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Перевірка показань на місці використовує специфічний метод дослідження показань із метою їх перевірки – метод зіставлення. Цей метод передбачає одночасне дослідження та порівняння інформації з декількох різних джерел: показання, пояснення, демонстрація обстановки й окремих дій. Адже перевірка показань належить до слідчих дій, що спрямовані на відображення складних об'єктів, створюваних слідчим через об'єднання й одночасне сприйняття ізольованих джерел інформації, які в природі в такому інтегрованому вигляді не існують (інтеграція обстановки на місцевості з показаннями особи, а іноді й з демонстрацією нею своїх дій) [1, с. 50].

Використання такого достатньо складного методу дослідження вимагає системного підходу до вивчення інформації, що перевіряється, та фіксації отриманих при цьому результатів. Систематизація інформації передбачає реалізацію синтетичної функції, пов'язаної з об'єднанням інформації з різних потоків у специфічні комбінації відповідно до об'єктивно існуючих між ними закономірних зв'язків [2, с. 117].

Слід зазначити, що систематизацію інформації необхідно здійснювати ще на етапі підготовки до цієї слідчої дії. В іншому випадку існує ризик не отримати цінну інформацію під час її проведення. Слідчий повинен мати докладне уявлення про те, що саме необхідно перевірити на місці, наприклад поінформованість про місце розташування певних об'єктів, про які повідомлялося в показаннях, спосіб здійснення окремих дій, розташування учасників події в конкретний момент тощо. Рекомендується скласти розгорнутий письмовий план майбутньої слідчої дії.

У криміналістичній літературі зазначається про залежність процесу планування від ситуацій слідчої дії, оскільки вибір тактики перевірки показань на місці залежить від них [3, с. 37–38]. На нашу думку, необхідно враховувати дві можливі ситуації: коли даних про розслідувану подію, обставини якої будуть предметом перевірки показань, і про те місце, де вони відбувалися, достатньо; коли зібрані матеріали дають про зазначене мінімальні відомості. План має бути таким, щоб забезпечити використання у процесі проведення перевірки показань на місці всіх матеріалів, що стосуються розслідуваної події, місця, де вона відбувалася, а також отримати необхідну інформацію від особи, показання якої перевіряються.

У криміналістичній літературі називаються різні елементи планування цієї слідчої дії [4, с. 40, 5, с. 228]. Ми вважаємо, що воно починається з визначення мети слідчої дії. На наступному етапі слідчий здійснює виокремлення у показаннях підозрюваного конкретних частин, фрагментів, які передбачається перевірити, а також відповідних цим фрагментам вузлів в обстановці місця події – «опорних пунктів».

Опорний пункт є ключовим терміном, який пояснює взаємозв'язок між ідеальними слідами (слідами події в людській пам'яті) та фактичною обстановкою на місці події. Зазначена слідча дія дозволяє виявити та зафіксувати цей взаємозв'язок; при цьому характер останнього є новою самостійною інформаційною структурою. Таким чином, опорний пункт – це найбільш значимі вузли й елементи обстановки у взаємозв'язку із встановленими обставинами події, які потрібно перевірити.

На нашу думку, оптимальний варіант плану перевірки показань на місці, може мати такий вигляд:

- наявні в справі матеріали;
- опорні пункти;
- обставини, що підлягають з'ясуванню;
- питання особи, показання якої перевіряються;
- тактичні прийоми.

Систематизація (упорядкування) інформації необхідна також безпосередньо під час проведення слідчої дії. Особа, показання якої перевіряються, в присутності слідчого фактично створює криміналістичну модель події (реконструює подію). Суттєво, що ця модель будується на підставі показань, які перевіряються. А сама модель виступає інструментом для перевірки показань. Перевагою такого способу перевірки показань є наочність та ілюстративність моделі. Слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення та дії особи, показання якої перевіряються. При цьому побудована у свідомості слідчого уявна модель події доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями та діями цієї особи.

Одночасно слідчий перевіряє фактичні дані, що містяться в цій моделі, на предмет відповідності наявній обстановці на місці події. Він упевнюється в існуванні самого місця, об'єктів і орієнтирів, стає очевидцем дій, які демонструються особою, показання якої перевіряються. Тому неодмінною умовою ефективності та вірогідності результатів такої перевірки є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються; в іншому випадку вона позбавляється будь-якого сенсу [6, с. 14].

У теорії криміналістики не вироблено єдиної позиції щодо значення матеріальної обстановки як джерела інформації при цій слідчій дії. Більше того, деякі вчені-криміналісти вважають, що обстановка при перевірці показань на місці не вивчається взагалі [7, с. 353–354]. Ми не можемо погодитися з цією думкою, оскільки слідча дія, що розглядається, є способом перевірки фактичних даних за допомогою їх зіставлення з матеріальною обстановкою. Межі вивчення обстановки при перевірці показань на місці цілком залежать від того, наскільки одержана інформація пов'язана із змістом показань, що перевіряються, в якому ступені вона дозволяє оцінити їх вірогідність. При з'ясуванні питання про межі вивчення обстановки при перевірці показань на місці необхідно враховувати, що необхідна слідчому інформація міститься не в ізолювано або поперемінно сприйманих джерелах (обстановці або поясненнях особи, показання якої перевіряються), а в співвідношенні інформації з цих джерел [8, с. 120]. Обстановка й усні пояснення допитаної особи під час цієї слідчої дії використовуються як єдине складне джерело інформації. Це визначає специфіку інформаційної структури перевірки показань на місці. На нашу думку, у процесі її проведення обстановка є не самостійним джерелом інформації, а результатом демонстрації з боку особи, показання якої перевіряються. Обстановка досліджується слідчим у тому вигляді, як її демонструє ця особа. Іншими словами, у поле зору слідчого потрапляють лише ті елементи обстановки, на які вказує допитана особа на підтвердження своїх показань. Слідчого при цьому цікавить, де саме відбувався той або інший епізод події, яким шляхом пересувався підозрюваний, де саме розташовані об'єкти, про які повідомлялося в його показаннях, яким чином виконувалися ті чи інші дії в реальних умовах на місці події. Н. Гуковська вважає що, при проведенні слідчої дії, що розглядається, уточнюється, де і як відбулася подія [9, с. 37]. Якщо особою, показання якої перевіряються, демонструються окремі дії, то рухи сприймаються слідчим не ізолювано від навколишнього оточення, а в нерозривному зв'язку з ним.

При проведенні перевірки показань на місці у протоколі та за допомогою інших способів фіксації необхідно зафіксувати демонстрацію особою, показання якої перевіряються, обстановки, орієнтири й ознаки об'єктів, що демонструються. Вивчення обстановки місця події в повному обсязі, виявлення та вилучення речових доказів не є елементами процесу пізнання перевірки показань на місці, оскільки вони належать до іншої слідчої дії – огляду місця події. Р. Белкін зазначає, що при перевірці показань місце, зазначене пі-

дозрюваним, як правило, ретельно оглядається слідчим із метою виявлення на ньому вказаних цією особою ознак [10, с. 8].

У теорії криміналістики як різновид матеріального моделювання розглядається криміналістична реконструкція. Під реконструкцією розуміють відтворення первісного стану обстановки або окремого об'єкта, його окремих ознак із метою розв'язання спеціальних завдань розслідування [11, с. 129]. Відтворення ситуації (матеріальної обстановки місця події, механізму взаємодії людей) може в окремих випадках бути змістом цієї слідчої дії. На відміну від слідчого експерименту, реконструкція при перевірці показань на місці проводиться саме особою, показання якої перевіряються, і в місці, де відбувалася подія. Результат реконструкції фіксується в протоколі, і може бути в подальшому використаний, наприклад, для порівняння з протоколами перевірок показань на місці інших підозрюваних по справі. Отже, ці результати мають цілком самостійне значення. При цьому процес реконструкції охоплюється безпосередньо змістом перевірки показань на місці.

Реконструкція ситуації події може охоплювати такі різновиди:

- відтворення первісного розташування предметів у просторі;
- відтворення розташування учасників події;
- реконструкція окремих дій учасників.

Заслуговує на увагу можливість здійснення реконструкції ситуації під час перевірки у двох формах: *речовинній* і *графічній*. Так, у криміналістичній літературі рекомендується з метою перевірки поінформованості запропонувати особі, показання якої перевіряються, описати обстановку на місці «з випередженням» [12, с. 283]. Суть цього тактичного прийому полягає в тому, що ознаки окремих об'єктів на місці пояснюються підозрюваним задалегідь, тобто до того, як учасники слідчої групи зможуть їх спостерігати. М. Хлинцов вважає такий спосіб дії ефективним для перевірки поінформованості особи, показання якої перевіряються, в обстановці на місці події [13, с. 82]. На нашу думку, доцільно запропонувати підозрюваному зобразити просторове розташування предметів графічно, наприклад, на схемі, що забезпечить слідчому можливість порівняти цю інформацію з наявною обстановкою після прибуття в пункт, указаний підозрюваним.

Заслуговує на увагу тактичний прийом під назвою «макетування», запропонований деякими науковцями [14, с. 188–189; 15, с. 65]. Макетування полягає у реконструкції речової обстановки, яка провадиться особою, показання якої перевіряються, для перевірки її поінформованості про обстановку місця, де

було вчинено злочин. Перед початком перевірки слідчий у присутності понятих цілком або значною мірою змінює обстановку, про що особа, показання якої перевіряються, обов'язково попереджається [16, с. 58; 17, с. 25]. Потім ця особа відновлює обстановку в тому вигляді, який вона мала на момент учинення злочину.

У криміналістичній літературі рекомендується при показі підозрюваним місця події та стану обстановки використовувати трафарети, тобто умовні зображення відповідних предметів [16, с. 58]. Пізнавальне значення зазначеного тактичного прийому полягає в тому, що отримані таким чином відомості про стан обстановки в момент вчинення злочину, зіставлені з наявними в розпорядженні слідчого даними про первісну обстановку, дозволяють виявити так звану причетну поінформованість особи, показання якої перевіряються [8, с. 124].

Важливу роль відіграє розгляд питання інформаційного значення й особливостей фіксації демонстрації особою, показання якої перевіряються, окремих дій [4, с. 10]. Інформаційне значення демонстрації окремих дій допитаною особою полягає в тому, що вона дозволяє слідчому досліджувати динаміку події. А. Дулов зазначає, що в результаті демонстрації людина наочно переконується в певних процесах і результатах, які настають [18, с. 171]. Найточніше, на нашу думку, пояснює інформаційне значення демонстрації дій при перевірці показань на місці С. Шейфер. Він указує, що дії, які демонструються особою, показання якої перевіряються, наочно, в образній формі зображують подію або її елементи, що дає можливість точніше та повніше, ніж при словесному повідомленні, передати інформацію про подію [8, с. 132]. Окремі автори вважають, що при демонстрації дій у процесі перевірки показань на місці може виявитися фактична неможливість окремих обставин, що фігурують у показаннях, даних особою на допиті (наприклад, неможливість досягти певного пункту, хоча підозрюваний показує, що він рухався саме цією дорогою) [19, с. 14].

Таким чином, результати демонстрації особою, показання якої перевіряються, обстановки й окремих дій виступають складовим елементом інформаційної структури перевірки показань на місці, внаслідок чого повинні фіксуватися не тільки у протоколі цієї слідчої дії, а й за допомогою інших способів фіксації. Вважасмо за доцільне в даному випадку застосування фотозйомки та відеозапису.

Висновки

Особливостями процесу пізнання під час перевірки показань на місці є активне вико-

ристання методу моделювання. Моделювання використовується як під час підготовки, так і безпосередньо при проведенні цієї слідчої дії. В комплексі з іншими методами, зокрема зіставленням, спостереженням, спілкуванням, моделювання дозволяє оцінити вірогідність показань, що перевіряються. Цей метод може мати домінуюче значення у випадках, коли для перевірки показань необхідно відновити матеріальну обстановку або механізм взаємодії людей, предметів, і це виявляється в тактиці слідчої дії через застосування тактичних прийомів. Останні доцільно використовувати в системі. Існує необхідність систематизації інформації як на етапі підготовки, так і під час проведення перевірки показань на місці.

Список використаних джерел

1. Шейфер С. А. Следственные действия: Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. – Самара, 2004. – 230 с.
2. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики. – Х., 2002. – 349 с.
3. Центров Е. Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие // Российский следователь. – М., 1999. – № 1. – С. 36–40.
4. Соя-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. – 91 с.
5. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) / А. К. Гаврилов, Ф. В. Глазырин, С. П. Ефимичев и др. – Волгоград, 1984. – 240 с.
6. Зозулинский А. Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1969. – 20 с.
7. Криминалистика / Под ред. И. Ф. Пантелева, Н. А. Селиванова. – М., 1993. – 592 с.
8. Шейфер С. А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1978. – Вып. 28. – С. 116–133.
9. Гуковская Н. И. Право суда на производство следственного эксперимента // Советская юстиция. – 1958. – № 4. – С. 35–37.
10. Белкин Р. С. Проверка и уточнение показаний на месте. – М., 1961. – 25 с.
11. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – М., 1969. – 177 с.
12. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – 289 с.
13. Хлыщов М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.
14. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000. – 334 с.
15. Цыпарский Я. Г. Некоторые приемы реконструкции на месте происшествия для воспроизведения обстановки и обстоятельств события // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1965. – Вып. 2.
16. Куванов В. В. Реконструкция при расследовании преступлений. – Караганда, 1978. – 64 с.
17. Леви А. А., Цыпарский Я. Г. Применение метода реконструкции при расследовании преступления. – М., 1975. – 49 с.
18. Дулов А. В. Судебная психология. – Минск, 1975. – 464 с.
19. Васильев А. Н., Степичев С. С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений. – М., 1959. – 43 с.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2014 р.

The article is devoted to the problems of systematization of the information during verifying testimony at the crime scene. The ways of increase of efficiency of the procedure and fixing of the results of these investigatory action are offered.

Статья посвящена проблемам систематизации информации при проверке показаний на месте, поиску путей повышения эффективности процедуры и фиксации результатов этого следственного действия.

